

Citation style

Outrata, Filip: Rezension über: Ivana Noble / Kateřina Bauerová / Tim Noble / Parush Parushev, *Cesty pravoslavné teologie ve 20. století na Západ*, Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, in: *Český časopis historický*, 2014, 1, S. 138-141, DOI: 10.15463/rec.1189726995

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

no (překlep nebo nesprávné čtení pramene), správná německá varianta je Ospilov/Ospilow (s. 269). Výraz „Chalupner“, který je běžný v pramenech české a moravské provenience, není současnému německému čtenáři srozumitelný; v rakouské němčině převažuje ortografie „Kalluppner“. Bylo by vhodné termín vysvětlit či použít případné regionální ekvivalenty, např. severoněmecký termín Kätner/Kötter. U citace z Pamětí Františka J. Vaváka by bylo pro německé čtenářské publikum vhodné doplnění informací k osobnosti tohoto konzervativního katolického rychtáře; resp. hodnocení, nakolik jsou jeho výroky reprezentativní pro venkovskou společnost jeho doby.

I přes uvedené nedostatky dokládá recenzovaná publikace autorčinu perfektní znalost historického řemesla. Tu již Alice Velková prokázala knihou „Krutá vrchnost, ubozí poddaní?": proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy (Praha 2009). Díky poutavému námětu, zdařilé metodologii a v neposlední řadě též díky čtivému jazyku je kniha „Schuld und Strafe“ nevšedním čtenářským zážitkem.

Zdeňka Stoklásková

Ivana NOBLE – Kateřina BAUEROVÁ – Tim NOBLE – Parush PARUSHEV

Cesty pravoslavné teologie ve 20. století na Západ

Brno, CDK 2012, 411 s., ISBN 978-80-7325-290-8.

Pravoslavná teologie na Západě, především (ale nejen) ve Francii a Spojených státech, se stala během 20. století významným teologickým i kulturním fenoménem. Ať již jde o ruské emigranty či jimi ovlivněné západní konvertity k pravoslaví, máme co do činění se svěbytným způsobem teologického myšlení. Spojuje je zájem o kořeny křesťanské tradice, především patristický odkaz, s inovativním zpracováním podnětů západního prostředí, v němž bylo těmto autorům souhrou historických okolností dáno žít, myslet a tvořit.

V poslední době se i v českém prostředí díky soustavnému zájmu několika badatelů objevila řada důležitých příspěvků k tématu „pravoslaví na Západě“. Vycházejí překlady děl nejvýznamnějších autorů (S. Bulgakov, N. Berďajev, V. Losskij, P. Evdokimov, O. Clément a další) i původní díla (v poslední době mimo jiných Karel Sládek a Nikolaj Losskij).¹ Díky Ivaně Noble, Kateřině Bauerové, Timu Nobleovi a Parushi Parushevovi máme nyní k dispozici další cenný příspěvek.

Dílo čtveřice autorů soustředěných kolem Mezinárodního baptistického semináře a Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze přitom nabízí víc, než naznačuje jeho název. Především není pouze záznamem cest ruských teologů do emigrace, ale je i pokusem o zachycení vývoje ruského pravoslavného myšlení na prahu moderní doby a, přinejmenším skicovitým, duchovním portrétem ruského pravoslaví. V sedmi samostatných, ale navzájem provázaných kapitolách práce zasazuje „západní pravoslavnou teologii“ do širokého kontextu dějin pravoslavných zemí, politického, kulturního a intelektuálního vývoje zejména v Rusku, pravoslavné misie v západní Evropě a Severní Americe od počátků do zásadního přelomu ruské

1 Karel SLÁDEK, „*Cesty k boholidství. Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*“, Červený Kostelec 2012; TÝŽ, *Nikolaj Losskij: obhájce mystické intuice. Život a dílo Nikolaje Losského v prvorepublikovém i válečném (rozděleném) Československu*, Červený Kostelec 2012.

revoluce. Soustředí se na vnější podmínky, v nichž se utvářelo a formovalo myšlení předních osobností, jimž je věnováno nejvíce prostoru, zejména Sergeje Bulgakova, Nikolaje Berdajeva a rodiny Losských (filozof Nikolaj a jeho syn, teolog Vladimír). Kniha se neomezuje na díla a osudy emigrantů, ale věnuje se rovněž velkým postavám ruského pravoslavného myšlení, kterým bylo namísto exilu souzeno působení v Rusku tváří v tvář bolševickému režimu (Pavel Florenskij, Alexandr Meň). Vstupní kapitola o dějinách pravoslavných zemí do pádu byzantské říše napsali Ivana Noble a Parush Parushev, Ivana Noble je autorkou kapitoly o ruském pravoslaví v předrevoluční době a Tim Noble přispěl paralelním vylíčením pravoslavné misijní aktivity. Konfrontaci ruské pravoslavné církve s novým revolučním režimem zachytila Ivana Noble, Kateřina Bauerová a Tim Noble zpracovali osudy teologů a církevních komunit v emigraci v západní Evropě a Spojených státech. Závěrečné dvě kapitoly věnované osobnímu životu a teologii ruských emigrantů a jejich protějšků, kteří vydali svědectví tváří v tvář sovětskému režimu, jsou dílem Kateřiny Bauerové.

Osobní a rodinné příběhy lidí vytržených z prostředí, do něhož byli pevně zakořeněni, a za často dramatických okolností hledajících nový domov, také patří k nezbytnému kontextu, bez něž nelze filozofické a teologické dílo v jeho specifčnosti správně pochopit. Nejde však jen o cesty osobní a rodinné. Autoři se stejně tak soustředí na instituční rozměr „západního pravoslaví“. Sledují proces utváření a formování významných vzdělávacích a badatelských center, jakými se staly Instituty svatého Sergeje (založen 1924) a svatého Dionýsa (založen 1944) v Paříži a Semináře svatého Vladimíra (založen 1938) a svatého Kříže (založen 1937) ve Spojených státech. Zvláště cenným příspěvkem je osobní zkušenost autorů: Řada zajímavých poznámek o historii pařížských pravoslavných institutů a vztazích mezi jejich čelními představiteli je čerpána z osobního rozhovoru Ivany Noble s Nicolasem Losským, synem Vladimíra Losského, v roce 2010.

Právě otevřená, obohacující atmosféra Institutu svatého Dionýsia, který se od počátku obracel k širší, i nepravoslavné veřejnosti a inicioval dialog se západním křesťanstvím, dodává příběhu západní pravoslavné teologie jedinečný ekumenický rozměr. V prostředí pařížského institutu působili římští katolíci jako benediktin a zakladatel kláštera dvou ritů (latinského a byzantského) v belgickém Chevetogne Lambert Beauduin nebo filozof Gabriel Marcel. V tomto prostředí, spojujícím intelektuální rozhled se spirituální hloubkou, k pravoslaví konvertoval Olivier Clément, jeden z nejvýznamnějších pravoslavných teologů na Západě. Úspěch pravoslaví v západní Evropě a Spojených státech je zároveň dílem mimořádného úsilí a osobního přínosu jeho moderních „věrozvěstů“ i dokladem o vnitřní síle pravoslavné tradice, schopné tvořivě se přizpůsobovat novému prostředí.

Podobně je tomu v kapitole o pravoslavné misii v Americe a západní Evropě před rokem 1920. Její autor Tim Noble, zabývající se teologickými aspekty křesťanské misie, v ní načrtl pozoruhodný portrét promyšlené a úspěšné misie, která se v tradici byzantského mnišství sahající až k Cyrilu a Metodějovi od počátku opírala o důslednou inkulturaci, úctu k místní kultuře i sociální situaci. To bylo něčím mimořádným i ve srovnání s jinými oblastmi ruského misijního působení (Sibiř). Teologické základy aljašské misie i její konkrétní podoba (např. významné postavení laiků) přibližují tuto stránku dějin křesťanských misí latinskoamerické teologii osvobození a jejím kořenům v jezuitském misijním působení. Tim Noble v těchto pasážích knihy uplatnil svůj zájem o teologii osvobození, jehož čerstvým výsledkem je samostatná monografie o tomto vlivném teologickém proudu.²

2 Tim NOBLE, *The Poor in Liberation Theology: Pathway to God or Ideological Construct?*, Equinox 2013.

Jiným závažným a o poznání problematičtějším tématem knihy je vztah mezi univerzalitou a partikularitou pravoslaví. Na množství příkladů můžeme sledovat, jak obtížně se pravoslavní emigranti na Západě vyrovnávali s napětím mezi univerzální podstatou své tradice a principem autokefality, který v praxi působí právě v opačném směru. Fragmentace pravoslavné diaspory, na základě národnostních i politických kritérií, je odvrácenou stranou teologického hledání společné tradice a ekumenického úsilí o jednotu křesťanů. Jak autorky a autoři knihy přesvědčivě ukazují, konkrétní politické, sociální a kulturní podmínky ovlivňují teologickou reflexi.

Samostatný celek v rámci „Cest pravoslavné teologie“ tvoří závěrečná kapitola, v níž Kateřina Bauerová sleduje osudy několika významných postav pronásledované církve v sovětském Rusku. Příklady křesťanských svědků, kteří se „vydali až do krajnosti“, jsou teolog Pavel Florenskij, který zahynul v táborech Gulagu (1937), Jelizaveta Skobcovová (později matka Marie z Paříže), donucená odejít z Ruska a připojit se k pravoslavné diaspoře v Paříži, a otec Alexandr Meň, jehož násilná a dosud neobjasněná smrt v roce 1990 se stala symbolickým mezníkem dvou epoch v historii ruského pravoslavného křesťanství.³ I zde je kromě dramatických životních osudů výjimečných osobností sledována vnitřní linka jejich myšlení, spojující integrální chápání pravdy a života s otevřeností pro životní situaci člověka 20. století i otevřeností ekumenickou.

V knize o cestách pravoslavných teologů a pravoslavné teologie na Západ nechybí ani výrazná česká stopa. Praha patřila zejména v první polovině dvacátých let mezi významná střediska ruské emigrace, kde našli přechodný domov také přední náboženští myslitelé jako Nikolaj Losskij nebo Sergej Bulgakov. V klíčových kapitolách knihy, páté a šesté, sledují Kateřina Bauerová a Tim Noble osud Masarykovy Ruské akce a zřizování ruských škol včetně Ruské lidové univerzity (založena 1923), kde pedagogicky působili Bulgakov i Losskij. Zajímavé je srovnání jednotlivých emigrantských center – Berlína, Prahy, Paříže – a jejich specifické kulturní a intelektuální atmosféry.

Jedním z nejceněnějších přínosů díla je sledování hlubokých kořenů spirituální a teologické tradice a jejich často překvapivých výhonků. Díky Timu Nobleovi byla znovu doceněna hloubka tradice starectví v klášteře Optina, sahající přes Paisije Veličkovského až k Nilu Sorskému do poloviny 15. století. Toto klášterní centrum, v němž byla pěstována byzantská hesychastická spiritualita a teologie i praxe starectví sahající až ke starokřesťanskému mnišství, se stalo v 19. století základnou pro obnovu teologického myšlení v předrevolučním Rusku. A nové impulsy, od znovuobjevení patristiky přes ideje slavjanofilství až po křesťanskou teologii sociální reformy, našly přes dramatický přerýv bolševické revoluce svůj druhý život v diaspoře vnější i vnitřní. Kontinuita spirituálních a kulturních tradic navzdory krajně nepříznivé vnější situaci je svědectvím o vitalitě pravoslavné tradice.

Dojem z nesporně přínosné a zajímavé knihy místy narušují drobné vady na kráse, překlady a nejednotnosti v psaní osobních i místních jmen. Na přínosu a inspirativnosti díla nicméně nic podstatného nemění.

„Cesty pravoslavné teologie“ jsou koncipovány jako první část celku. Navazovat bude podle záměru autorů díl druhý, který se více soustředí na samotnou teologii, na metody a obsah teologického myšlení západního pravoslaví. Je však zapotřebí dodat, že na mnoha místech se autorský kolektiv tematice povytce teologické věnoval již v tomto, úvodním a kontextuálním svazku. Jinak to ani nešlo: u natolik výrazných osobností, jako byl stoupenec sofiologické tradice sahající k velkému inspirátoru Vladimíru Solovjovovi Sergej Bulgakov, je myšlenkový a teologic-

3 Z díla Alexandra Meně je v češtině dostupné: *Rozbít led. Křesťan ve společnosti*, Praha 2004, a *Syn člověka*, Červený Kostelec 2010.

ký vývoj natolik propojen s životními osudy, že obojí tvoří jediný celek. Obvinění z heterodoxie zasáhlo Bulgakova ještě v polovině třicátých let prostřednictvím konzervativní Ruské pravoslavné církve v zahraničí (ROCOR) se sídlem v Srbsku, a nic nevypovídá lépe o pluralitě a zároveň rozbitosti ruské pravoslavné emigrace než fakt, že biskupové západní Evropy pod jinou jurisdikcí odsudek nepřijali a za Bulgakova se postavili. Můžeme doufat, že v plánované druhé části knihy se díky autorům dostaneme do větší hloubky, aniž bychom přitom ztratili ze zřetele šíři a pestrost kontextu, v němž se odehrávalo a odehrává setkávání spirituálních tradic a moderní doby, univerzality a partikularismu, pravoslavného křesťanství a křesťanského Západu.

Filip Outrata

Rudolf KUČERA

Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2013, 213 s., ISBN 978-80-7422-232-0.

V květnu tohoto roku obohatila prestižní Knižnici Dějin a současnosti práce mladého českého historika Rudolfa Kučery (* 1980), který po studiích v Praze, Vídni a Berlíně působí v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR.

Název na první pohled vyvolává představu analýzy válečného přidělového hospodářství, kniha s tímto konceptem však pracuje mnohem širěji, někdy přímo metaforicky, jak naznačuje již historiograficko-metodologický úvod. Politikami dělnické třídy autor rozumí sféry všedního života, v nichž vznikaly kolektivní identity a požadavky jako hlavní konstitutivní faktor dělnické třídy.

Už od počátku 20. století sílila snaha moderní vědy racionalizovat lidský život, ovšem teprve válečná mobilizace sil uvedla do praxe systém „správně“ a přesně „přiděleného“ jídla, práce, času i norem chování. Právě za první světové války byl tedy poprvé vyzkoušen systém účelových masivních zásahů státu i do oblastí dříve čistě soukromých. Zvláště výpočty závislosti mezi množstvím konzumovaných potravin a vykonané fyzické práce se staly vhodnou záminkou pro omezování spotřeby v zázemí, jak dokládá část Sytost na příděl. Válečná mašinerie reagovala na obecný nedostatek potravin tím, že snížila dříve stanovené doporučené množství a složení potravy, jež zajistí dostatečnou energii lidskému „stroji“ k fungování (přežití). Pokles kalorií byl výrazný, na polovinu a posléze až na třetinu předválečné hodnoty. Maso bylo najednou hodnoceno jako postradatelné, jeho konzumace dokonce jako nezdravý přežitek a podléhání primitivním pudům, což odpovídalo tehdy obvyklému prezíravému pohledu středostavovské vědy na potřeby nižších vrstev. Okleštěné množství stravy se pak pokoušel stát zajistit, stále častěji marně, takže lidským motorům „hrozilo zadření“. Ovšem sám fakt státní intervence ve jménu prosazení vědeckých hodnot dobově příliš nepobuřoval. Jídlo se postupně stalo základní starostí každodenního života širokých vrstev. Podle přístupu k němu se utvářely nové sociální postoje, teprve prožívání nedostatku potravin nově definovalo sociální příslušnost. I kvalifikovaní dělníci (a střední vrstvy), dříve materiálně zajištění a naplnění životním optimismem, byli najednou závislí na obstarávání stále méně kvalitní základní potravy obcí či zaměstnavatelem anebo nedělními výjezdy na venkov.

Část Únava na příděl nabízí pohled na dělníka jako na pouhé kolečko v ohromném soukolí válečné výrobní mašinerie. Státem technokraticky racionalizovaná výroba nutí zaměstnance v přesně stanoveném (a mnohem větším) množství a čase pracovat, ale také (ve snaze o zachování „funkčnosti“) odpočívat. Dělník jako subjekt vlastního rozhodování a součást odborového hnutí,